

מדבר שקר תרחק

שמאי לבית הלל לדבריהם אף חגרת וסומא, והתורה אמרה
'מדבר שקר תרחק'.

וכן פסק החפץ חיים:

חפץ חיים פתיחה עשין אות יג:

אם בתוך הלשון הרע או הרכילות שלו נתערב תערובות של שקר
במקצתו, עובר גם כן על מצות עשה שכתוב בתורה 'מדבר שקר
תרחק'.

באר מים חיים שם:

והיא מצות עשה גמורה לדעת הסמ"ג עשין ק"ז, ועל כל פנים
איסורא דאורייתא הוא לכל הדיעות.

אולם, הרמב"ם מנה מצווה זו כחלק מהמצוות המוטלות על
הדיין:

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רפא:

והמצוה הרפ"א היא, שהזהיר השופט שלא לשמוע דברי אחד
מבעלי הדין שלא בפני בעל דינו והוא אמרו יתעלה (משפטים כג):
"לא תשא שמע שוא" ... ולהזהיר מזה הענין בעצמו אמר: "מדבר
שקר תרחק".

וכן נראה מדברי האבן עזרא:

אבן עזרא שמות פרק כג פסוק ז:

מדבר שקר - עם הדיין ידבר, שלא ידן דין שקר, וכמוהו 'צדק
צדק תרדוף'.

ודייק מדבריהם הגר"י פערלא:

ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הגר"י פערלא) עשין
עשה כב:

נראה דשאר מוני המצות שלא מנו עשה זו סבירא להו דגם מהך
קרא (מזה הפסוק - 'מדבר שקר תרחק') אין לנו ללמוד עשה
בדבור אמת. משום דפשיטה דקרא לא מיירי (פשוט הפסוק אינו
מדבר) אלא באזהרה לבית דין שלא לדון דין שקר. ודבר הלמד
מענינו הוא דבדיינין מיירי. וכדמסיים קרא: 'ונקי וצדיק אל
תהרג'. וזו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. ואם כן, לא בא
הכתוב אלא להזהיר לדיינין שיתרחקו מדבר שקר בדין.

❖ חווה דעתך, האם לדעת הרמב"ם אין כלל איסור לשקר?

❖ כיצד יפרשו הרמב"ם והאבן עזרא את דברי בית שמאי
במסכת כתובות?

על פי שיטתו, כתב הגר"י פערלא לדחות את ראייתו של הרשב"ץ
ממסכת כתובות:

והנה הרשב"ץ ז"ל שם הביא ראייה דלא אסמכתא היא
מדאמרין: 'אמרו להם ב"ש לב"ה... והתורה אמרה 'מדבר שקר
תרחק', עיין שם... משמע דמדאורייתא הוא שלא להוציא מפיו
דבר שקר כיוצא בזה. אבל תמיהני אימא דאין הכי נמי דבית
שמאי הכי סבירא להו, אבל בית הלל פליגי עליהו. דהא בית הלל

הקדמה:

תורתנו תורת אמת, מואסת בשקר, ומדריכה אותנו להתרחק
ממנו: "מדבר שקר תרחק". מקורות רבים מצאנו בתורה בנביאים
ובדברי חז"ל על חובת ההרחקה מן השקר ועל גנותו וגנות
המדברים אותו, ומאידך מצאנו בדברי חז"ל מקומות בהם הותר
לשקר לצרכים מסוימים. בדף זה נעמוד על היחס בין מקורות
אלו, וננסה לבאר את תוקף וגדר האיסור לשקר.

א. מקור האיסור

בפרשת משפטים, בין שאר המצוות שנאמרו לדיינים, מצווה
התורה:

שמות פרק כג פסוק ו-ז:

מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל תִּהְיֶה כִּי לֹא אֶצְדִּיק רָשָׁע.

❖ חשוב, האם ציווי זה נאמר דווקא לדיינים או שמא לכל
אדם?

הגמרא במסכת שבועות דורשת פסוק זה כציווי לדיינים ולעדים:

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ל עמוד ב:

תנו רבנן: מנין לדיין שלא יעשה סניגורין לדבריו (אם דין ולבו
נוקפו לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם,
שהוא בוש לחזור, אלא לכל צדדים יחזור להוציא דין לאמיתו.
רש"י)? תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'. ומנין לדיין שלא ישב
תלמיד בור לפניו (לישא וליתן בדין עמו שלא יטעה)? ת"ל: 'מדבר
שקר תרחק'. מנין לדיין שיועז לחבירו שהוא גזלן (ופסול מלשמש
כדיין), וכן עד שיועז בחבירו שהוא גזלן, מנין שלא יצטרף עמו?
תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'.

מאידך, במסכת כתובות נראה שציווי זה נאמר לכל אדם:

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף טז עמוד ב:

תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה
כמות שהיא (לפי יופיה וחשיבותה מקלטין אותה. רש"י), ובית
הלל אומרים: (לכל כלה אומרים) כלה נאה וחסודה. אמרו להן
בית שמאי לבית הלל: הרי שהיתה חגרת או סומא, אומרים לה
כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה: "מדבר שקר תרחק"! אמרו
להם ב"ה לב"ש: לדבריהם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו
בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו
חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

ב. גדר איסור שקר מן התורה

יש מהראשונים שמנו את הריחוק מן השקר במניין המצוות,
והביאו בהקשר זה אף את היתרם של בית הלל לשקר בכלה,
ומשמע שלדעתם אסור מן התורה לשקר בכל ענין:

זהר הרקיע (לרשב"ץ) אזהרה קנט:

נראה לי שיש מצות עשה והיא 'מדבר שקר תרחק'... והיאך
אפשר שלא יכנס זה במניין המצוות. ועוד, היאך אפשר שלא
תהיה לנו מצות עשה בדבור אמת. ובכתובות: 'אמרו להם בית

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

של דבר שקר - מדה טובה היא מן המדות שראוי לאדם לדבוק בהן, ולעומתה השקר מדה מגונה היא, ומשום כך מצינו שענין זה מוגדר בגדרי המדות ולא בגדרי ההלכה.

ג. דבר המשתמע לשני פנים

פירוש נוסף למחלוקתם של בית שמאי ובית הלל, כתב החתם סופר:

חתם סופר מסכת כתובות דף יז עמוד א:

יש לומר דבית הלל נמי לא קאמר שיאמר שקר ממש, על כעורה שהיא נאה, אלא יאמר לישנא דמשתמע תרי אפי (שמשמע לשני פנים), כי נאה במעשיה נמי נקרא 'נאה' סתם... ומכל שכן דתואר 'חסודה' שייך על הצניעות, והואיל וסתם בנות ישראל בחזקת כשרות הן יוצדק תואר הזה על כולן. ובית שמאי סבירא להו, דאפילו הכי הוי ליה בכלל 'מדבר שקר תרחק', דהרי משום כן לא נאמר בתורה 'אל תדבר שקר', אלא 'מדבר שקר תרחק', להרחיק מדברים כיוצא באלו שיובן מהם שקר... ובית הלל סבירא להו כיון שמצוה להיות דעתו של אדם מעורבת עם הבריות ולשבח מקחו של כל אדם, תו אין כאן לא גניבת דעת ולא דבר שקר כיון שכן נהגו.

אולם מדברי המדרש שמביא רש"י (בעניין לקיחת הברכות של יעקב) נראה שלא כדברי החתם סופר:

רש"י בראשית פרק כז פסוק יט:

אנכי עשו בכורך - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך.

יש שתירצו שאכן היה אסור ליעקב לשקר גם באופן זה, אלא שהדבר היה מותר מטעם אחר:

ניב שפתיים חידושים עמוד יז:

הנה במה שאמר יעקב אבינו ליצחק 'אנכי עשו בכורך' פירשו חז"ל שלא היה זה שקר גמור אלא נתכוון לומר אנכי יעקב ועשו הוא בכורך, או שנתכוון לומר אני עתיד לקבל עשרת הדברות, שנאמר שם 'אנכי ה' אלהיך', ועשו בכורך. ואין כוונתם לומר דבכהאי גוונא מותר לשנות דהרי גם בלישנא דמשתמע לתרי אפי אסור, אלא דבאמת יעקב עשה כן על פי ציווי אמו, שנאמר לה ברוח הקודש שיעשה כן, וכמו שכתב החזון איש (אמונה ובטחון ד י"ג), ויש אומרים שההיתר הוא משום כבוד אמו, אלא דלכתחלה יש לעשות באופן שלא יהיה שקר גמור, ולכן פירשוהו חז"ל על דרך זו.

❖ נסה להסביר לפי הגדרים שנאמרו לעיל, מהי התועלת

ההלכתית שבאמירת שקר (באופן המותר, כגון מפני

השלום וכדומה) באופן המשתמע לשני פנים?

ד. הלכה למעשה

א. מצוות עשה מן התורה שלא לשקר, שנאמר "מדבר שקר תרחק". ואף שנאמרה אזהרה זו לדיינים, אף כל אדם בכלל.

ב. כמו כן אסור לומר דבר המשתמע לשני פנים, אף שאינו מוציא מפיו דבר שקר בפירוש. אולם, כאשר נאלץ לשנות בדיבורו מפני השלום, נכון שיאמר זאת בלשון המשתמשת לשני פנים.

לא השיבו כלום על ראייה זו דבית שמאי. אלא שהביאו ראייה מסברא דשרי... אלמא דלא חיישי (חששו) ב"ה לקושית ב"ש מקרא ד'מדבר שקר תרחק'. דאם לא כן היכי שבקינן (איך נעזוב) קרא דאורייתא וניזיל בתר מנהג דרך ארץ?... ועל כרחך צריך לומר דלבית הלל מהך קרא לא איריא (לא נאמר איסור לכל אדם אלא לדיינים), וכמו שכתבתי. ואין בה אלא איסורא דדבריהם, ובכהאי גוונא לא אסרו, כדי שתהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, משום שכן מנהג דרך ארץ.

שיטה נוספת בגדר האיסור מצאנו בדברי היראים (הרא"ם, מבעלי התוספות):

ספר יראים סימן רלה:

צוה יוצרנו: 'מדבר שקר תרחק', חייב להתרחק מכל שקר שיוכל לבוא שקרו לידי היזק חברו... אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו. דדבר למד מענינו שברשע רע לבריות הכתוב מדבר דכתיב: 'מדבר שקר תרחק, ונקי וצדיק אל תהרוג, כי לא אצדיק רשע'.

על פי דבריו, ביאר הרא"ם את הגמרא במסכת כתובות:

ספר יראים סימן רלה:

והא דתניא בכתובות: 'אמרו ב"ש לדבריכם הרי שהיתה חגרת או סומא, היאך יאמר כלה נאה וחסודה והתורה אמרה 'מדבר שקר תרחק', ההיא יש בו רעה לבריות כדברי בית שמאי, שנראה כגונב דעת הבעל.

❖ על פי ביאורו של הרא"ם, כיצד יש לפרש את דעת בית הלל שהתירו לשקר בכלה?

❖ מדוע מותר לשנות מפני השלום, אם השקר אסור מהתורה?

דרך נוספת בגדר האיסור, ניתן ללמוד מספר החינוך:

ספר החינוך מצוה עד:

ועוד אמרו שם שהיא אזהרה גם לבעל הדין שלא יטעון גם הוא טענותיו לדיין שלא בפני בעל דינו, ואפילו ירצה לשמוע אותן הדיין, ועל זה נאמר גם כן: 'מדבר שקר תרחק'... ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים אבל לא בנקבות לפי שאינן דנות, ולכך אינן בכלל אזהרה זו שלא לקבל טענת בעל דין אחד שלא בפני בעל דינו, אבל מכל מקום בכלל לאו זה הן, שלא יטעימו טענותן לדיין שלא בפני בעל הדין, וכן מזהירות להרחיק מכל שקר כמו האנשים.

למד מדבריו הגר"א וייס:

הרי לן דאף דעיקר איסור השקר אינו אלא בבית דין, מכל מקום יש בכלל מצוה זו אף ההתרחקות מכל צורה ואופן של שקר... דאף דעיקר המצוה לא נאמר אלא בבית דין, יש בכללה עוד ציווי כללי להתרחק מכל עניני השקר. אמנם נראה עוד לפי דרכנו, דשני ענינים אלה חלוקים ביסוד גדרם, דבכל עניני הממון המתבררים לפני הבית דין הוי "מדבר שקר תרחק" מצוה גמורה והלכתא פסיקתא וככל דיני הבית דין, אבל ההרחקה הכללית

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן ההלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד ההלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"פ הרב חנניה שפרן כתיבה ועריכה: טור' רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

